

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

7

Kurucusu:

Hakkı Dursun YILDIZ



Âmil ÇELEBİOĞLU Armağanı

İstanbul, 1993

YUNUS'A GÖRE SÖZÜN DEĞERİ

CAHİT KAVCAR*

Yunus Emre, Eski Anadolu Türkçesinin (XII-XV. yüzyıl) kurucularından biri ve en büyük temsilcisi olarak ün yapmıştır. Yaşadığı dönemde bir yandan Divan Edebiyatı çığırı açılırken, O, Türk ülkesinde Türkçenin bağımsızlığı ve yaşaması için çalışan öncülerden biridir. Yunus, daha çok halk diline ve sözlü Türk Halk Edebiyatı geleneğine dayanarak eserler vermiş, Anadolu Türk tasavvuf edebiyatı geleneğini başlatmıştır. Onun asıl başarısı, Türkçeyi güçlü bir sanatçı olarak büyük bir beceri ve başarıyla kullanmasıdır.

Şairimiz, halkın dilini en canlı, en ışıklı ve en sıcak bir şekilde kullanmıştır. Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili olarak gelişmesinde Yunus'un hizmeti son derece büyüktür¹. Ayrıca, büyük bir söz ustası olan Yunus, söze çok büyük önem ve değer verir. Burada kısaca, onun önce kendi söz gücü ve şairliği üzerine söyledikleri ele alınacak, sonra da sözün önemi ve değeri hakkındaki görüşlerine, bazı uyarılarına ve Türkçe tutkusuna yer verilecektir.

Yunus'a Göre Kendi Söz Gücü

Yunus, kendi şiirinin değerli, yararlı, lezzetli ve güzel kurulmuş olduğunun çok iyi farkındadır. Bir yerde şöyle diyor:

Yunus bu sözleri çatar
Sanki balı yağa katar
Halka metaların satar
Yükü gevherdir tuz değil

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Faruk K. Timurtaş, Yunus Emre Divanı, İstanbul 1972, s. 36.

Başka bir yerde de över kendini:

Yunus ne hoş demişsin
Bal u şeker yemişsin
Ballar balını buldum
Kovanım yağma olsun

Türk Divan şiirinin en büyük ustalarından biri olan ve kasideleriyle ün yapan Nef'î de, meşhur "sözüm" redifli kasidesinde kendi şairlik gücünü över:

Ukde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdir sözüm
Silk-i tesbîh-i dür-i seb'ü'l-mesânîdir sözüm
Bir güherdir kim nazîrin görmemiştir rûzgâr
Rûzgâra âlem-i gayb armağanıdır sözüm

Kendilerinin söz gücünü, şairlik yeteneğini övme, sözle gevher-güher arasında ilişki kurma bakımından iki büyük şairimizin birleştiği görülmektedir.

Öte yandan Yunus, açık seçik söyleyerek sırları açıkladığını vurgular:

Bu bizden önce gelenler ma'nîyi pinhan dediler
Ma'nî benden doğmuşlayın geldim ki uryan eyleyim

Bu örnekler, şairimizin kendi söz gücü ve şiir üzerine bildirileri sayılabilir.

Sözün Önemi ve Değeri

Yunus'un bir de söz'e verdiği sonsuz değer vardır ki, bu, edebiyatımızda belki en değerli "söz methiyesi" ve şiir beyannamesi sayılabilir². Şairin bu konuyla ilgili en çarpıcı şiiri şudur:

² Ahmet Kabaklı, Yunus Emre, İstanbul 1987, s. 99.

Keleci bilen kişinin
Yüzünü ağ ede bir söz
Sözü pişirip diyenin
İşini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı
Söz ola kestire başı
Söz ola ağulu aşı
Balıla yağ ede bir söz

Kelecilerin pişirgil
Yaramazını şeşirgil
Sözün us ile düşürgil
Demegil çağada bir söz

Gel ahi ey şehriyari
Sözümüzü dinle bari
Hezaran güher didarı
Kara toprağ ede bir söz

Kişi bile söz demini
Demeye sözün kemini
Bu cihan cehennemini
Sekiz uçmağ ede bir söz

Yürü yürü yolunile
Gafil olma bilinile
Gey sakın ki dilinile
Canına dağ ede bir söz

Yunus imdi söz yatından
 Söyle sözü gayetinden
 Key sakın o şah katından
 Seni ırağ ede bir söz³

Bu çarpıcı ve büyüleyici şiire bir göz atacak olursak, kısaca şöyle açıklayabiliriz:

Sözünü bilen kişinin, bir söz yüzünü ağartır. Sözü ölçüp tartarak söyleyenin, bir söz işini sağlam kılar.

Söz vardır, savaşı keser. Söz vardır, başı kestirir. Söz vardır, ağılı aş bal ile yağa çevirir.

Sözlerini iyice ölçüp tart. İşe yaramayanı ayıkla. Sözünü akıl süzgecinden geçir. Çocuksu bir söz deme.

Gel dost, ey hükümdar! Sözümüzü dinle. Binlerce güherin değerini bir söz kara toprak eder, değerini yok eder.

Kişi söz zamanını bilmeli. Sözün kötüsünü dememeli. Sıkıntılarla dolu olan bu dünyayı, bir söz sekiz katlı cennete çevirir.

Yoluna yordamına göre yürü. Bilginle böbürlenip gaflete düşme. Dilinden çok sakın, çünkü bir söz canını yaralar.

Yunus şimdi söz gücünden, sözü amaca uygun olarak söyle. Çok sakın, bir söz seni o Şah (Tanrı) katından uzaklaştırır.

Yunus'un bu söz methiyesi, önemini ve değerini bugün de koruyan, bugün için de geçerli birçok sosyal ve psikolojik değeri üzerinde taşıyan evrensel bir şiirdir. Türk edebiyatında en değerli söz methiyesini, neredeyse tam bir "söz bildirisi" halinde O'nun yazdığını kolayca söyleyebiliriz.

Bu çarpıcı şiirin en çok tanınmış üç dörtlüğü, günümüz Türkçesine çok yaklaştırılmış şekliyle şunlardır:

³ Sabahattin Eyuboğlu, Yunus Emre, İstanbul 1985, s. 298. Bu şiirin 5. dörtlüğü bu kitapta yer almıyor ve şiirde ufak tefek düzeltmeler yapıldı.

Sözünü bilen kişinin
Yüzünü ağ ede bir söz
Sözü pişirip diyenin
İşini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı
Söz ola kestire başı
Söz ola ağulu aşı
Balıla yağ ede bir söz

Kişi bile söz demini
Demeye sözün kemini
Bu cihan cehennemini
Sekiz uçmağ ede bir söz⁴

Yunus'a göre söz insanlığın emrindedir. Sözünü bilme, kendini bilmenin sonucu ve değerlendirilmesidir. Onun söze verdiği bu büyük önem, sözde gördüğü etkili güç, cehennemi cennete çeviren büyü, dervişlikle şairliği niçin birleştirdiğini gösterir. Nice Anadolu dervişlerini zahitlikten ayırıp şairliğe götüren de budur: Sözün insandan ayrılamayacağını, insanın tâ kendisi olduğuna inanmak. Şeyh Galip, "Söz candır eğer bilirse insan" demekle aynı düşüncüyü dile getirmiştir⁵. Aslında bütün dinlerde tanrının kendisi bile sözden pek ayrılmaz. Öylesine kutsal bir niteliği vardır sözün ve şairin insanlık tarihinde.

Yunus söze değer verirken, sözü halkının, köylünün sözü olarak düşünmüş ve öyle kullanmıştır. Yunus'ta Tanrı bile, Anadolu köylüsünün diliyle, değirmeni, şiniği, yaylası, köstebeği, karıncası, sütü, balı, alıcı, yağmur anlamındaki rahmeti, kara toprağı, ak yüzü, keî dikenî, çarşısı, pazarı, sazi, kamışı, haldaşı, kardaşı, yoldaşıyla konuşur⁶.

⁴ Sabahattin Eyuboğlu, Yunus Emre'ye Selam, İstanbul 1966, s. 65.

⁵ Aynı eser, aynı sayfa.

⁶ Aynı eser, s. 66.

Şairimiz, Türk halkının diliyle şairin varabileceği en yüce katı çarpıcı bir şekilde şöyle anlatıyor:

Dilsizler haberini
Kulaksız dinleyesi
Dilsiz kulaksız sözün
Can gerek anlayası

Anlamadan dinledik
Dinlemeden anladık
Gerçek erin bu yolda
Yokluktur sermayesi

Sermayenin yokluk olması ne demek? İnsanın her şeyi bulduktan sonra bırakması, çok sözden az söze, hattâ susmaya, sözden daha anlaticı olan insanca susmaya gelmesi demektir. Susarken söyleyecek, söylerken susacaksın. Ne zor şey bu! Zor, çok zor iş şair olmak, hele Yunus olmak:

Bir toy toylamak gerek
Bir soy soylamak gerek
Bir söz söylemek gerek
Melekler de bilmez ola

Bir kuş olup uçmak gerek
Bir denizi geçmek gerek
Bir şaraptan içmek gerek
İçenler ayılmaz ola

Yeni Türk şiirinin en büyük ustalarından biri olan Orhan Veli, ünlü "Anlatamıyorum" şiirinde şöyle der:

Bir yer var biliyorum
Her şeyi söylemek mümkün
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum
Anlatamıyorum.

Yunus'ta da şiir böylesi bir hale, söz ustalıklarını aşan bir çeşit sessiz duyarlığa, anlatılmaz bir niteliğe bürünür.

Şairlere Uyarılar

Yunus şairlere de ders verir, insanlıkla şairliği birleştirir. Bu arada söz ustalığının sırrını da söyler, çarpıcı örnekler verir. Sadece güzel söz peşinde koşmaz, doğru söz'den yana tavır alır. Sözün doğru söylenmesini ister, bugün yalan söyleyenin yarın utanacağını belirtir. Bu arada şairlere uyarılarda bulunur, unutulmaz dersler verir:

Sözü doğru desene
Kulil Hak dedi çalap
Bugün yalan söyleyen
Yarın utanasıdır

Bu gönüller pasını
Yıkayıp gidermeğe
Öyle bir söz söyle kim
Sözün hülâsasıdır

Ne diyor Yunus? Doğruyu söyle. Bugün yalan söyleyen yarın utanacaktır. Gönüllerin pasını temizlemek için söyle, ama kestirmeden söyle. Az söyle, öz söyle. Bize insanlığımızı anlatan, düşünceyi duyularla birdenbire kavratan bir deyişle söyle.

Ayrıca, insana az sözün yakıştığını, çok sözün hayvan yükü olduğunu, insanda cevher varsa bu sözün önemli bir ders olacağını söyler. Bu arada, bugün psikolojinin ve psikoterapinin önemli konularından biri olan empatiyi, Koca Yunus'un bundan yedi yüzyıl önce yakaladığını da görüyoruz:

Az söz erin yüküdür
Çok söz hayvan yüküdür
Bilene bu söz yeter
Sende güher var ise

Sen sana ne sanırsan
 Ayırğa da onu san
 Dört kitabın manâsı
 Budur eğer var ise

Yunus ve Türkçe

Yunus bize, 13. yüzyıl Anadolu'sundaki Türkçenin durumu ve kullanım alanları bakımından da önemli ipuçları veriyor:

Evvel bize vâcib budur eyü hulk ü amel gerek
 İslâm adı konicagız yoldaşımız iman gerek
 İsrâfil sûrun urıcak cümle mahlûk uyanıcak
 Soru hisâb sorılıcak Arab dili lisan gerek⁸

Bu sözler bir hayli düşündürücüdür. Türk halkının İslâm dinini kabulünden sonra bu dünya dili ile öte dünya dilini birbirinden ayırdığı gerçeği ortaya çıkıyor. Çünkü, soru hesap gününde Arapça bilmeden hesap vermenin zorluğundan söz eden şairimiz, kendisi en sağlam ve en zengin Türkçeyi kullanmıştır. Arap dilini ise iman ve ibadet dili olarak görmektedir. O halde bu dünyada kendi öz diliyle konuşup yazacaktır ve öyle yapmıştır.

Onun sentaksı, konuşulan Anadolu Türkçesinin sentaksıdır. Şiirlerinde görülen yabancı kelime ve tamlamalar ise Arapça ve Farsça kaynaklıdır. Ancak o, yabancı söz varlıklarından ölçülü bir tarzda yararlanır. 13. yüzyılda Yunus Türkçe söylerken, dilimizin özelliklerini ve güzelliklerini yansıtan çarpıcı örnekler verirken, Batı dünyasında egemen dil unsurunun Latince olduğunu göz önünde tutmak gerekir.

Yunus'un, sesini geniş kitlelere duyurabilmek için gerçekten Türkçe söyleyişlerden, Türk deyişlerinden kurulu bir şiir dili gerektiğini çok iyi bildiği anlaşılıyor. Çünkü şairimiz Türkçeyi, halkın öz dilini olanca kıvraklığı, rengi ve derinliğiyle kullanıyor. Yüzyılların ötesinden, gelecek

⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, Risalet al-Nushiyye ve Divan, İstanbul 1965, s. 79.

nesillere seslenmiş ve çağını çok aşmış olan Yunus, Türk dilinin en usta ve en içten sanatçısı olarak tanınır.

İtalyan yazı dilinin kurucusu olan Dante'nin çağdaşı olan Yunus Emre, bir anlamda Türk şiir dilinin kurucusudur. Onun dilinde asıl kendisinin sayılması gereken özellik, Türkçe söz hazinesini kullanım şeklidir⁹. Fuat Köprülü'nün deyişiyle, "Yunus Emre'nin sanatı tamamiyle millî, yani tamamiyle Türk bir sanattır."¹⁰ Onun sanatına bu özelliği kazandıran temel unsurların başında, dili ve Türkçenin söz değerleri gelir.

Yunus Emre'nin ölümünün 650.yıldönümü olan 1971'de, İstanbul'da "Uluslararası Yunus Emre Semineri" düzenlendi. Yabancı bilim adamlarının da katıldığı bu seminerde, Paris Üniversitesi Institut D'Etudes Turques Müdürü Prof.Dr. Louis Bazin, "Yunus Emre ve Dil Sorunu" konulu ilginç bir bildiri sundu. Dr. Bazin bildirisinde şöyle diyor:

"Yunus Divanına, bir 'Türk asıllı belgelerle doğrulanmış terimler ve deyişler hazinesi' denilebilir. O'nun, 13. yüzyıl Türk halk lisanının zenginliğini gösteren şiirlerinden bugün dahi geniş ölçüde yararlanmak mümkündür. Hem, sadece Türk edebiyat dilini zenginleştirmek için değil, aynı zamanda modası geçmiş Osmanlıca sözcüklere yeni Türkçe karşılıklar bulmak için."

Dr. Bazin, Yunus ve bugün arasında da önemli bir köprü kuruyor:

"Büyük yazarların bir milletin dilini şekillendirmekteki payı, dil bilginlerinkinden büyüktür. Bu itibarla, günümüzün Türkiye'sinin nazik sorunlarından biri olan dil sorununu çözümlenmek amacıyla yapılan çalışmalarda Yunus bugün dahi çok etken ve mutlu bir rol oynayabilir."¹¹

Sonuç

Büyük söz ustası Yunus Emre, Türkçenin varlığını koruması, yaşaması, bir edebiyat ve kültür dili olarak gelişmesi yolunda en büyük

⁹ Fahir İz, Yunus Emre'nin Dili, Sabahattin Eyuboğlu, Yunus Emre, s. 335-336.

¹⁰ Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1981, s. 332.

¹¹ Louis Bazin, "Yunus Emre ve Dil Sorunu", Uluslararası Yunus Emre Semineri (6-8 Eylül 1971) Bildirileri, Akbank yayını, İstanbul 1971'den aktaran Sabahattin Eyuboğlu, Yunus Emre, İstanbul 1985, s. 330-331.

payı olan sanatçıların başında gelir. Kendisi de şairlik gücünün çok iyi farkındadır ve kendi kendini haklı olarak över.

Öte yandan Yunus, söz'e çok büyük önem ve değer verir. Onun "söz methiyesi" diyebileceğimiz şiiri, önemini bugün de koruyan, bugün için de geçerli birçok sosyal ve psikolojik değeri üzerinde taşıyan evrensel bir şiirdir. Türk edebiyatında en çarpıcı "söz bildirisi"ni O'nun yazdığı kolayca söylenebilir.

Yunus, söz üzerine şairlere de dersler verir, uyarılarda bulunur. Yalnızca güzel söz peşinde koşmaz, doğru söz ister. Az söz, öz söz yanlısıdır.

Türkçeyi bütün güzellikleri ve özellikleriyle kullanıp yaşatan büyük söz ustasının Türk diline tutkusu da kolayca anlaşılıyor. Bunu gerek çarpıcı şiirleri gerekse tutumu açıkça gösteriyor. Yüzyılların ötesinden gelecek yüzyıllara seslenmiş ve çağını çok aşmış olan, 1991 yılı UNESCO tarafından "Yunus Emre Sevgi Yılı" ilan edilen şairimiz, Türk dilinin en usta ve en içten sanatçısı olarak tanınır. Söz, sözün önemi ve değeri konusunda en güzel sözleri de O söylemiştir.

Kaynakça

Berkay, Fügen, *Yunus Emre'nin Türk Toplumundaki Yeri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973.

Eyuboğlu, Sabahattin, *Yunus Emre'ye Selam*, İstanbul 1966.

_____, *Yunus Emre*, İstanbul 1985.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Risalet al-Nushiyye ve Divan*, İstanbul 1985.

Kabaklı, Ahmet, *Yunus Emre*, İstanbul 1987.

Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981.

Kültür Bakanlığı, *Millî Kültür, Yunus Emre Özel Sayısı*, 1991, Sayı 80.

Timurtaş, Faruk, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972.